

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

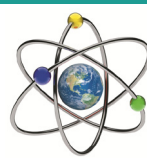
№3(1)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

Методология изучения этнопсихологических аспектов понимания долга перед родителями: цели, задачи и гипотезы исследования	289
Эргашев П. С., Азимова Х. А.	
Uzluksiz ta'lim tizimida metakompetensiyalarni rivojlantirish strategiyalari va ularning tasnifi	292
Xurramov Anvar Jumanazarovich, Maxmudova Dilfuza Miyliyevna	
Fundirlash konsepsiyasi – kelajak pedagoglarining asosiy poydevori	296
G'oyimov Umar Eshmurodovich	
Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan metodik ta'minotning hozirgi holati: tahliliy o'rganish	301
Xujamkulova Nafisa Ruzikulovna	
Pedagogik metod: intellekt xaritalar yordamida lazerlarning amaliyotda qo'llanilish sohalarini vizuallashtirish	307
Olimjonova Nigina Sobirjon qizi	
Maktabgacha ta'lim tashkiloti guruhlarida rivojlanish markazlarini tashkil etish	312
G. R. Ibragimova, Normamatova Rayhona Alisher qizi	
Pedagogik o'yinlar va interaktiv faoliyatlarning ta'lim jarayonidagi o'rni	317
Qodirova Sevara Shuxratovna	
Shaxs psixikasi rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar	325
Boboyeva Maxsuda Ataxonovna, Rajapboyeva Ozoda Shuxrat qizi, Karimova Malohat O'rinboy qizi	
Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning sifat samaradorligi	329
Hasanova Dilnora Rustam qizi, Ehnazarov Jo'raqul	
Integratsion yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini shakllantirishning metodik tizimi	333
Boynazarova Munajat	
O'yin faoliyati orqali kasbga yo'naltirish mexanizmlari	337
Allaberdiyeva Kumri Xamrayevna, Toshmurodova Marjona	
Модель методического сопровождения педагогов доо в развитии математической грамотности и логического мышления старших дошкольников на основе игровых технологий	340
Гаухар Джанпеисова	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining baholash malakasini rivojlantirish muammolari va imkoniyatlari	347
Majidova Hilola Eshquvat qizi	
Формирование коммуникативной компетенции студентов на занятиях узбекского и иностранных языков: интегративный подход	351
Турланова Сауле Дадажановна	
Ta'lim jarayonida digital storytelling metodidan foydalanish orqali o'quvchilarning ijodiy yozuv kompetensiyasini shakllantirish	357
Maxsetova Zuxra Torebayevna	
Futbol mashg'ulotlarida kreativ yondashuvlarni qo'llash amaliyoti	361
Karimov Odiljon Baxadirovich	
Oliy ta'limda talabalarining kreativligini rivojlantirishda sun'iy intellektdan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari (amaliy matematika yo'nalishi misolida)	364
Samatova Munira Dilshod qizi	
Подготовка к школе как условие развития коммуникативных умений у детей дошкольного возраста с тяжёлыми нарушениями речи	368
Ахмедова З. М., Абдурахмонова М. А.	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirishga talaba motivatsiyaviy-qadriyatli munosabatlari tizimi shakllanganligi darajalari va ularning sifatiiy tavsifi	373
Ergasheva Matluba Burxonovna	
Ritmik va ijodiy gimnastika mashqlari orqali bolalarda estetik didni shakllantirish metodlari	378
Kamchiyev Salimberdi Xudayberdiyevich	

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA METAKOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI VA ULARNING TASNIFI

Xurramov Anvar Jumanazarovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
“Axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt” kafedrası dotsenti

Maxmudova Dilfuza Miyliyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
“Matematika o'qitish metodikasi va geometriya” kafedrası professori

Annotatsiya: Maqolada ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv doirasida meta-subyektivlik muammosi bo'yicha yetakchi xorijiy olimlarning qarashlari ko'rib chiqilib, tahlil qilinadi. Tadqiqotda amalga oshirish sohasidan qat'i nazar, qidiruv faoliyatiga metodologik yondashuv sifatida metakompetentlik tushunchasi yoritiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida kompetensiyalar turlarini kengaytirish kontekstida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Metakompetentlik shaxsning yangi bilimlarni egallashi, o'z-o'zini rivojlantirishi va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyati bilan bog'liq muhim pedagogik kategoriya sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, kompetensiya, metaobyektivlik, metakompetentlik, uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirish, qidiruv faoliyati, tadqiqot predmeti, mohiyat, tuzilma, tasnif.

Abstract: The article examines and analyzes the views of leading foreign scholars on the problem of meta-subjectivity within the framework of the competency-based approach in education. Regardless of the field of implementation, the study focuses on the development of a competency-based approach in education in the context of expanding the types of competencies when considering metacompetence as a methodological approach to research activity that goes beyond the subject. Special attention is given to the role of metacompetencies in developing the ability for continuous self-development and adaptation to changing educational conditions.

Key words: education, competence, meta-objectivity, metacompetence, continuous self-development, research activity, subject of research, essence, structure, classification.

Аннотация: В статье рассматриваются и анализируются взгляды ведущих зарубежных ученых на проблему метасубъективности в рамках компетентностного подхода в образовании. Независимо от области реализации, исследование посвящено разработке компетентностно-ориентированного подхода в образовании в контексте расширения типов компетенций при рассмотрении метакompetentности как методологического подхода к исследовательской деятельности, выходящего за пределы субъекта. Особое внимание уделяется роли метакompetentностей в формировании способности к непрерывному саморазвитию и адаптации к новым образовательным условиям.

Ключевые слова: образование, компетенция, метаобъективность, метакompetentность, непрерывное саморазвитие, исследовательская деятельность, предмет исследования, сущность, структура, классификация.

KIRISH

Ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv, kompetensiya va kompetentlik tushunchalari kabi kategoriyalar bugungi kunda ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotlarning asosiy mavzularidan biri hisoblanadi. A.V. Xutorskoy o'zining “O'qitishda meta-predmetli yondashuv” nomli asarida birinchi va eng mashhur meta-fan sifatida Aristotelning “Metafizika” asarini tilga oladi. Qadimgi yunon tilidan tarjima qilingan metafizika so'zi “fizikadan keyin nima” degan ma'noni anglatadi. Mazkur nom Aristotelning o'zi tomonidan emas, balki uning asarlarini to'plagan Rodoslik Andronik tomonidan kiritilgan. Qizig'i shundaki, dastlab u “metafizika” so'zini Aristotelning “Fizika” asaridan so'ng tom ma'noda joylashgan mutafakkirning borliqning asl sabablari haqidagi mulohazali falsafiy asarlariga nisbatan qo'llagan. O'sha davrdan boshlab ushbu atamaning mazmuni sezilarli darajada o'zgardi va metafizika barcha narsalarning asosiy tamoyillari haqidagi ta'limot sifatida talqin qilina boshlandi.

“Meta” (“orqada”, “orqali”, “yuqorida” degan ma’nolarni anglatadi) so’zi boshqa tizimlarni tavsiflash yoki o’rganishga xizmat qiladigan tizimlarga nisbatan qo’llaniladi. Masalan, metateoriya, metatil kabi tushunchalar shular jumlasidandir.

Metabilim – bilimlarning qanday tartibga solinganligi va tuzilganligi haqidagi bilimlar bo’lib, u bilim olish hamda bilish usullari haqidagi bilimlarni ham o’z ichiga oladi. Metabilim dunyoning yaxlit tasvirining me’morchiligi sifatida qaraladi.

Metausul esa inson muammolarni hal qilishning yangi usullarini kashf etishga imkon beradigan usullar majmui sifatida talqin etiladi.

A.V. Xutorskiyning ilmiy maktabiga ko’ra, ta’limning insoniy muvofiqligi prinsipi shaxsni ta’lim jarayonining asosiy subyekti sifatida ko’rib chiqishni nazarda tutadi. Ta’limning mazmuni esa insonning o’ziga va tashqi dunyoga nisbatan ichki imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni amalga oshirishdan iboratdir. Insondagi ichki va tashqi omillar, uning mikro va makrokosmos o’rtasidagi bog’liqligi dunyo hamda insonning asosiy tugun asoslari bilan bog’liq faoliyat orqali ta’minlanadi. Ushbu asoslar ta’limning metaobyektivlik mohiyatini o’zida mujassam etadi.

Afsuski, o’qitishda meta-mavzuga bag’ishlangan ayrim ishlarda yangi ilmiy qarashlar kam uchraydi va ular asosan yuqoridagi tadqiqotlarga murojaat qilish bilan cheklanadi. Shu sababli g’arbiy hamkasblarimizning ilmiy tadqiqotlariga murojaat qilish maqsadga muvofiqdir. 2003-yil avgust oyida Italiya Respublikasining Padova shahrida o’rganish va o’qitish sohasidagi tadqiqotlarga bag’ishlangan o’ninchi xalqaro ilmiy konferensiya bo’lib o’tdi. Mazkur konferensiyaning asosiy mavzusi meta-ta’lim (meta-learning) tushunchasini muhokama qilishga qaratilgan edi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Jon Biggsning “O’quv jarayonlarida meta-ta’limning o’rni” asarida shakllantirilgan “meta-ta’lim” tushunchasi “o’z ta’limini bilish va nazorat qilish”, ya’ni ta’lim jarayonini aniq tushunish va uni boshqarish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Shuni ta’kidlash kerakki, meta-ta’lim tushunchasi bilan qiziqqan deyarli barcha xorijiy olimlar ushbu asarga murojaat qiladilar. Natijada olimlar tomonidan ishlab chiqilgan mazkur konsepsiyaning turli talqinlari sintez qilinib, yagona ilmiy qarashlar shakllangan.

L. Mervey va A. Vervey tomonidan ta’limda metaobyekt yondashuvining ta’riflarini guruhlashga qaratilgan ilmiy tadqiqot natijalari alohida qiziqish uyg’otadi. Mazkur ta’riflar, bizning fikrimizcha, eng mazmunli hisoblanadi.

Meta-predmetli yondashuv turli ta’lim usullarining ta’lim samaradorligiga ta’sirini o’rganadi. Yondashuvning asosiy maqsadi vazifalarga qarab o’qitish jarayonining qay darajada moslashuvchan bo’lishi mumkinligini aniqlashdan iborat.

Meta-mavzu yondashuvining asosiy vazifasi o’rganish mexanizmlarining o’zaro ta’siri hamda ushbu mexanizmlarni qo’llashning o’ziga xos asoslarini tushunishdan iborat.

Meta-mavzuga yondashuv deganda mashinaviy o’rganish va ma’lumotlarni qazib olish jarayonlarini moslashtirish orqali meta-ma’lumotlar, samarali modellar va yechimlarni ishlab chiqishga xizmat qiluvchi o’rnatilgan usullarni o’rganish tushuniladi.

Meta-mavzu yondashuvi o’quv jarayonini avtomatik boshqarishni nazarda tutadi. Bunda har qanday muammo yuzaga kelganda tizim moslashishi, muammoni tuzatishi va yanada samarali ishlashi mumkinligi ta’kidlanadi.

Metakompetensiya	Kompetensiya
Yangi muammolarni hal qilishga e’tibor qaratish	Harakatning ma’lum usullariga asoslangan muammolarni hal qilishga e’tibor qaratish
Yangi yoki o’zgargan sharoitlarda namoyon bo’lish	Barqaror, o’zgarmas sharoitlarda namoyon bo’lish
Umumlashtirilgan xarakter	Aniqroq xarakter
Shaxsiy yo’nalish	Vazifaga yo’naltirilgan

L.M. Ordoboevaning ta’kidlashicha, xorijiy ilmiy tadqiqotlarda metakompetentlikni o’rganish muammosi, avvalo, kasb-hunar ta’limi, bilimlarni boshqarish hamda kompetensiyalarni boshqarish sohalari bilan bog’liq holda tadqiq etiladi. Tadqiqotchilar meta-kompetensiyalar konsepsiyasining eng mazmunli ta’riflarini ham taqdim etadilar. Unga ko’ra, metakompetensiyalar tez moslashish, yangi sharoitlarga adaptatsiya qilish, uzluksiz o’rganish va ta’limga tayyorlik, mavjud bilim, ko’nikma va malakalarni yangi faoliyat obyektlariga transfer qilish

qobiliyati bilan tavsiflanadi. L.M. Ordoboeva tomonidan shakllantirilgan metakompetentlik va kompetensiya o'rtasidagi farqlar alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Shu sababli ularni jadval shaklida taqdim etish maqsadga muvofiqdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida metakompetensiyalarni rivojlantirishga oid ilmiy manbalarni tahlil qilish, pedagogik kuzatish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Ma'lumotlar ilmiy adabiyotlarni o'rganish, mavjud nazariy qarashlarni solishtirish hamda kompetensiyaviy yondashuvga oid ilmiy ishlanmalarni umumlashtirish orqali olindi. Olingan ma'lumotlar tizimli va mantiqiy tahlil usullari asosida qayta ishlanib, ilmiy xulosalar shakllantirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yogansburg universitetining ilmiy maktabi yanada katta qiziqish uyg'otadi. Bu yerda metakompetentlik quyidagicha aniqlanadi: abilities that underpin or allow for the development of competencies, as well as characteristics that individuals will need in addition to competencies such as motivation and key cognitive abilities (kompetensiyalarning rivojlanishiga asos bo'lgan qobiliyatlar, shuningdek, motivatsiya hamda odamlarga kompetensiyalardan tashqari zarur bo'ladigan asosiy kognitiv qobiliyatlar kabi xususiyatlar). Ular, shuningdek, o'zlashtirish jarayonining turli vaqt oralig'iga ega bo'lgan to'rt darajali tizimini o'z ichiga olgan metakompetentlik modelini ishlab chiqqanlar.

R. Braunning tadqiqotlarida metakompetentlik quyidagicha izohlanadi: (Meta-competence is the overarching ability under which competence shelters). Ya'ni, meta-kompetentlik kompetensiyadan oldingi asosiy mahorat sifatida talqin etiladi.

Fransuz tadqiqotchilari F. Delamere va D. Vintertonlar "Kompetensiya nima" nomli ishlarida metakompetentliklar boshqa kompetensiyalarni egallashni osonlashtirishga xizmat qilishini ta'kidlaydilar. Ularning fikriga ko'ra, metakompetentliklar o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradigan o'ziga xos tuzilmaviy bilimlar ko'rinishida namoyon bo'ladi hamda kompetensiyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

M. A. Xolodnaya o'z asarlarida metakompetentlik hodisasining mohiyatini ochib beradi. Intellektual kompetensiya bilan bir qatorda, u beixtiyor intellektual nazorat haqida ham fikr yuritadi. Majburiy intellektual nazorat meta-kognitiv tajribaning tarkibiy qismi hisoblanadi. U ongsiz darajada ma'lumotlarni qayta ishlash jarayonini operativ ravishda tanlab tartibga solishni ta'minlaydigan metakognitiv tajribaning muhim aqliy tuzilmasi sifatida tavsiflanadi.

"Meta-kompetentliklar" atamasi juda keng bo'lib, bir vaqtning o'zida bir nechta asosiy g'oyalarni o'z ichiga olishi mumkin. Zamonaviy mualliflar talqinida metakompetentlik atamasining mazmuni turli jihatlaridan izohlanadi. Hozirgi vaqtda metakompetentlik masalasi nafaqat xorijiy, balki mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida ham dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, S. A. Mixaylichenkoning maqolasida meta-kompetensiyalar deganda yangi bilim va malakalarni shakllantirishga imkon beradigan kompetensiyalar tushuniladi. Ya'ni metakompetensiyalarni yangi kompetensiyalarni rivojlantirish va shakllantirish uchun zarur bo'lgan muayyan ustki tuzilmalar sifatida talqin qilish mumkin ^[1].

"Meta-kompetentlik" atamasi umumiy ta'lim tizimining asosiy metodologik prinsipi sifatida o'qituvchilarni o'quvchilarda meta-mavzu natijalarini hamda universal faoliyat usullarini shakllantirishga yo'naltiruvchi meta-predmetli yondashuv tushunchalari bilan bog'liqdir.

E. V. Rezchikova nuqtai nazaridan meta-kompetensiyalar barcha kasbiy kompetensiyalarni samarali amalga oshirishni ta'minlaydigan universal kompetensiyalar guruhi hisoblanadi. Shuningdek, u meta-kompetensiyalar haddan tashqari tizimli va ortiqcha mavzuli bo'lib, eng yuqori – ijodiy darajadagi kompetensiyalar sifatida namoyon bo'lishini ta'kidlaydi ^[2].

"Meta-kompetentlik" atamasining yana bir ta'rifi ham mavjud. Meta-kompetensiyalar kasbiy kompetensiyalarni egallashni osonlashtiradigan hamda bilim, ta'lim yoki kasbiy ko'nikmalarning yangi darajasiga samarali o'tish imkonini beradigan o'ziga xos "tuzilmaviy kirish" turi hisoblanadi. Metakompetentlikni "funktional savodxonlik"ning ko'rinishi sifatida ham talqin qilish mumkin, ya'ni u insonning kasbiy va hayotiy muammolarni hal etish jarayonida instrumental muhit bilan samarali o'zaro munosabatga kirishish qobiliyatini ifodalaydi. Meta-kompetensiyalar "yumshoq ko'nikmalar" (ingliz tilidan soft skills) sinfiga kiradi. Ular mutaxassisning kasbiy faoliyati samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi, xususan, shaxslararo muloqot olib borish, jamoada ishlash hamda muayyan vaziyatlarda nostandart qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, ta'lim sohasi uchun meta-predmetli yondashuv yangi texnologiyalar va bilim olish usullarini anglash hamda yaratishga xizmat qiladigan fikrlash usuli hisoblanadi. Ushbu yondashuv ma'lum vaqt oralig'ida maksimal bilim olish uchun inson faoliyatini tartibga soluvchi munosabat, turmush tarzi yoki ma'lum odatlar tizimi sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur yondashuv bilimlarni oshirish hamda ta'lim traektoriyalarini bashorat qilishning muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, biz ilmiy adabiyotlarda ko'pincha sinonim sifatida qo'llaniladigan metakompetentlik va metakompetensiya tushunchalarini farqlash zarurligini ta'kidlaymiz. Metakompetentlik deganda bilim va ko'nikmalarni uzluksiz egallash, yangi sharoit va vaziyatlarga moslashishga tayyorlik tushuniladi. Metakompetensiya esa eng samarali ta'lim traektoriyasini shakllantirish uchun strategik fikrlash hamda ta'lim vaziyatini baholash qobiliyati sifatida talqin etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Горляков П. Ю. Понятие компетентности и особенности профессионально-ориентированного обучения иностранному языку // Общество. Среда. Развитие. – 2010. – № 3. – С. 119–123.
2. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 4. – С. 34–42.